ÚSTAV SVETOVEJ LITERATÚRY SAV
INSTITUTE OF WORLD LITERATURE SAS

Roman Mikuláš a kol.

Podoby literárnej vedy

Teórie – Metódy – Smery

VEDA
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2016

Obsah

Úvod 7

Poetika (Tibor Žilka) 11
Rétorika (Tibor Žilka) 19
Genológia (Tibor Žilka) 31
Štylistika (Tibor Žilka) 38
Verzológia (Tibor Žilka) 45
Metrika (Tibor Žilka) 54

* * *

Literárna hermeneutika (Roman Mikuláš) 60
Pozitivistická literárna veda (Roman Mikuláš) 67
Literárna komparatistika (Róbert Gáfrik, Miloš Zelenka) 74
Tematológia (Miroslava Režná) 93
Dejiny ducha (Roman Mikuláš) 102
Fenomenológia literatúry (Ladislav Šimon) 108
Ruský formalizmus (Soňa Pašteková) 113
Štrukturalizmus a poštrukturalizmus (Pavel Matejovič) 124
Recepčná estetika (Roman Mikuláš) 137
Literárna sociológia (Andrea Mikulášová) 147
Kritika ideológie (Ladislav Šimon) 156
Analýza diskurzu (Roman Mikuláš, Andrea Mikulášová) 161
Semiotika a literárna veda (Krisztián Benyovszky) 172

* * *

Literárna komunikácia (Ľubomír Plesník, Roman Mikuláš) 190
Naratológia (Zuzana Malinovská) 205
Intertextualita (Ján Jambor) 220
Translatológia (Marián Andričík) 237
Historiografia literatúry (Soňa Pašteková) 244

* * *

Literárna komparatistika

RÓBERT GÁFRIK – MILOŠ ZELENKA

Literárna komparatistika, alebo porovnávacia literárna veda, je súbor rôznych prístupov k literatúre presahujúci jednotku národnej literatúry. V užšom zmysle ide o historický výskum literatúry z medzinárodného porovnávacieho aspektu. Táto koncepcia vychádza z tradičného filologického vymedzenia porovnávacej literárnej vedy, ktorá sa považuje za integrálne odvetvie literárnych dejín, realizované vo vzťahoch v nadnárodnom kontexte, ktorého jadrom sa stáva historická poetika v diachrónnom a synchrónnom pohľade. Všeobecne však panuje zhoda v názore, že klasická komparatistika bez ohľadu na špecifickosť svojej metodológie znamená autonómnu disciplínu s vyhraneným okruhom problémov a s prienikmi k literárnej teórii a histórii, pričom sa zaoberá medzinárodnými literárnymi vzťahmi, resp. porovnávaním diel z rôznych národných literatúr. Porovnávací rámec je tu obmedzený výlučne na „medziliterárny priestor" eliminujúci zložité väzby textu k mimoliterárnej realite. V širšom zmysle komparatistika predstavuje „porovnávanie literatúry s inou či inými literatúrami a zároveň porovnávanie literatúry s inými výrazovými sférami humanitných vied" (Remak 1971, 3). Táto definícia, ktorá je synonymom všeobecne k humanitným štúdiám a ktorá zahŕňa výskum krásnych umení a ich relácií s literatúrou, umožňuje komparatistike realizovať prieniky k príbuzným odborom, ako sú kultúrne dejiny, antropológia, sociológia, dejiny fikcie a spoločenských mentalít a pod.

Pojem literárna komparatistika možno chápať len historicky a so zreteľom na jednotlivé výskumné programy, ktoré sa k nej hlásia. Nejde o nijakú jednotnú teóriu alebo metodológiu. Komparatistický výskum sa venuje z rôznych teoretických pozícií otázkam, akými sú vplyv a recepcia, problematika literárnych druhov a žánrov, periodizácia dejín literatúry, postavenie literatúry v rámci kultúry, literárny preklad, vzťah literatúry a umenia, vzťah literatúry a vedy a pod. Za subdisciplíny literárnej komparatistiky možno považovať tematológiu a imagológiu.

Názov disciplíny porovnávacia literárna veda budí dojem, že porovnávanie tvorí jej metódu. Avšak už v roku 1903 Benedetto Croce (1997, 73) namietal: „Je teda namieste položiť si otázku: ‚Čo je porovnávacia literatúra?' Odpoveď treba začať odmietnutím odpovede, ktorá schádza prvá samovoľne na myseľ, že totiž porovnávacia literatúra je forma výskumu, ktorá používa porovnávaciu metódu. Porovnávacia metóda je totiž taký jednoduchý nástroj výskumu, že nedokáže obsiahnuť výskumné pole."

Porovnávanie nie je žiadnou jedinečnou metódou tohto odboru, v prospech čoho hovorí aj skutočnosť, že existujú aj iné porovnávacie disciplíny (porovnávacia jazykoveda, porovnávacia anatómia a dnes už aj porovnávacia pedagogika, porovnávacia psychológia atď.). No napriek tomu možno aj v súčasnosti nájsť koncepty literárnej komparatistiky, ktoré z porovnávania robia metódu disciplíny (pozri napr. nemeckú príručku komparatistiky z pera Angeliky Corbineau-Hoffmann, ktorá vyšla v roku 2004).

Názov disciplíny literárna komparatistika nie je v slovenčine problematický. Podobne je to v nemčine (*Vergleichende Literaturwissenschaft*) či v holandčine (*vergelijkende literatuurwetenschap*). Francúzsky názov *littérature comparée* a jeho anglický preklad (*comparative literature*), ale aj taliansky (*letteratura comparata*) či španielsky (*literatura comparada*) sa však javia jazykovo neuspokojujúce. Ako už v roku 1901 poznamenal Hutcheson M. Posnett, označuje skôr predmet výskumu ako jeho metódu. René Wellek (1968, 122) však problém vyriešil asi na spokojnosť všetkých, keď poukázal na to, že pojem „literatúra" pôvodne znamenal poznanie a štúdium všetkého písaného, čo je význam, ktorý treba prisúdiť aj francúzskemu *littérature* v slovnom spojení *littérature comparée*.

Situácia týkajúca sa názvu disciplíny sa skomplikovala, keď v tridsiatych rokoch 20. storočia Paul Van Tieghem spopularizoval rozlišovanie medzi *littérature comparée* a *littérature générale*, pričom tieto pojmy chápal ako skrátené označenia *histoire comparative des littératures* a *histoire générale de la littérature*. *Littérature comparée* sa má podľa Van Tieghema zaoberať výlučne dokázateľnými vzťahmi, t. j. literárnymi kontaktmi medzi dvoma alebo troma kultúrnymi oblasťami, zatiaľ čo predmetom *littérature générale* majú byť komplexné internacionálne javy ako klasicizmus, romantizmus alebo symbolizmus. Pojem všeobecná literatúra tak označoval literárnu štruktúru určitého intencionálneho spoločenstva vo vzájomných korešpondenciách a koincidenciách. Niet divu, že toto rozlíšenie bolo často kritizované. Napr. pozitivista Jean-Marie Carré akceptoval existenciu *littérature comparée* a *littérature générale,* ale nesúhlasil s definíciou *littérature générale*, ktorá sa mu zdala špekulatívna. Podobne podľa Reného Welleka rozpor medzi porovnávacou a všeobecnou literárnou vedou bol vytvorený umelo, pretože porovnávacia metóda nie je bádateľskou výsadou najvšeobecnejšie koncipovanej komparatistiky, ale ako taká je latentne prítomná vo všetkých spoločenských a prírodovedných disciplínach. Slovné spojenie všeobecná a porovnávacia literárna veda existuje v rôznych, často však veľmi vágnych významoch dodnes – môžeme ho dokonca nájsť v názvoch inštitútov, katedier či študijných programov napr. v Nemecku, a to napriek tomu, že podľa niektorých znalcov odboru (Ulrich Weisstein) bolo toto rozdelenie dávno zdiskreditované.

V súčasnom diskurze môžeme s ohľadom na metodologické, ale aj inštitucionálne premeny pozorovať relativizáciu fixovaných hraníc komparatistiky: sledujeme permanentnú dekonštrukciu tradičného predmetu a metód porovnávacích štúdií, ktoré sa z tematických a metodologických blokov posúvajú do sféry medzných disciplín a v postmodernej ére sa vzďaľujú systémovým teóriám a hľadaniu novej integrujúcej idey (Pospíšil 1998, 80). Tým sa komparatistika vzdáva svojej dištinktívnej identity, ktorú nahrádza aspekt „komparovania" ako špecifického spôsobu čítania a interpretácie. Vychádza sa tu z predpokladu, že literatúry a kultúry sú rozdielne a nemôžu byť preto determinované súborom vytýčených metód či vopred danou predmetnosťou, t. j. okruhom vonkajších skutočností (kontakty, vplyvy, paralely atď.). Na druhej strane sa komparatistika stáva ofenzívnou, „agresívnou" disciplínou, ktorá sa proklamuje ako univerzálna veda, ako alternatívna teória literatúry.

Krátke dejiny disciplíny

Dejiny literárneho porovnávania sú, prirodzene, dlhšie ako dejiny samotnej komparatistiky. Už v antike patrilo porovnávanie textov k bežnej praxi práce s textom. Napr. Tacitov *Dialogus de oratoribus* obsahuje porovnanie rečníckeho umenia v Grécku a v Ríme. Porovnávanie malo významné postavenie aj v renesancii, v epoche znovuoživenia antiky. Julius Caesar Scaliger v *Poetice* (1561) porovnáva gréckych a rímskych autorov a Francis Meres v spise *A Comparative Discourse of Our English Poets with the Greek, Latin, and Italian Poets* (1598) si dovoľuje prirovnať svojho súčasníka Shakespeara k antickým autorom. Samozrejme, samotné porovnávacie štúdie, a nielen preto, že vznikali diskontinuitne, nie sú dôvodom na tvrdenie, že už vtedy existovala porovnávacia literárna veda. V 18. storočí sa zrodila myšlienka relativity krásneho, ktorá súvisí s debatou o otázke vzťahu antiky a novoveku. Začalo sa debatovať o súvislosti medzi literatúrou a klimatickými a geografickým podmienkami krajiny, v ktorej vznikla. Klimatická teória podporuje predstavu o historickej rozdielnosti literatúr, ktorá stojí v protiklade k dovtedy prijímanému presvedčeniu o univerzálnosti antických estetických ideálov. Podľa tohto nového náhľadu, ktorý sa začal konštituovať, má každý národ svoj vlastný charakter a vlastný spôsob vyjadrovania. Téza o individualizovaní národov je dôležitým predpokladom pre vznik literárnej komparatistiky.

Keď v 19. storočí vznikli národné štáty a s nimi jednotlivé národné filológie, objavili sa aj obavy, že skúmanie literatúry čisto z národného hľadiska môže viesť k obmedzenému pohľadu na historické okolnosti literárnej tvorby. Literárne vzťahy sú nielen národné, ale aj medzinárodné, čo je hľadisko, ktoré nemá v národných filológiách miesto. Obdobie ro-

mantizmu je počiatkom skúmania národných literatúr. V tomto období sa však formovala aj potreba internacionálneho skúmania literatúry ako protiváhy k národným filológiám. Hoci sa komparatistika usiluje prekonať národné skúmanie literatúry, má paradoxne práve v ňom svoje koncepčné korene a vďačí mu za svoju existenciu.

Obdobie konštituovania komparatistiky je tiež silno späté s biologizmom. Ferdinand Brunetière sa pokúšal preniesť Darwinovu evolučnú teóriu na literárnu komparatistiku. Analogicky s Darwinovým tvrdením, že na základe prirodzeného výberu prežívajú len najschopnejšie živočíchy, Brunetière sa usiloval dokázať, že literárne žánre vznikajú a zanikajú a ich pozostatky slúžia ako „surovina" pre nové druhy textov. V nadväznosti na pozitivistu a žiaka Augusta Comta Hippolyta Taina si Brunetière tiež prisvojil sociologickú a deterministickú teóriu rasy, prostredia a momentu (*race, milieu, moment*). Tainov pozitivistický vplyv možno pozorovať aj na prácach jeho žiaka Josepha Texteho, po ktorom ho zdedil jeho významný nasledovník Fernand Baldensperger, ktorý tiež pokračoval v tradícii pozitivistického literárneho darwinizmu. Nevyhla sa jej však ani anglo-americká komparatistika.

Výskumný program francúzskej komparatistiky, ktorá dominovala na poli teórie literárnej komparatistiky do polovice 20. storočia, výstižne formuloval Jean-Marie Carré v úvode ku komparatistickej príručke svojho žiaka Maria-Françoisa Guyarda:

> Literárna komparatistika je odvetvím literárnej histórie, je štúdiom medzinárodných duchovných vzťahov, faktických vzťahov, ktoré existovali medzi Byronom a Puškinom, Goethem a Carlylom, Walterom Scottom a Vignym, medzi dielami, inšpiráciami, či dokonca životmi spisovateľov náležiacich viacerým literatúram. (Carré 1951, 5)

Významným obratom v dejinách komparatistiky bola kritika francúzskej komparatistickej školy Reném Wellekom. Wellek bol viedenský Čech žijúci v Prahe, kde bol členom Pražského lingvistického krúžku. V roku 1939 emigroval do Spojených štátov. Dôležitú rolu v jeho myslení o literatúre zohrávala predstava o autonómii umenia. Wellekova kritika francúzskej komparatistickej školy spočívala predovšetkým v troch bodoch: 1) Wellek sa staval proti nacionalizmu (najmä) francúzskej komparatistiky, ktorá sa snažila priznať čo najviac vplyvov vlastnej literatúry na ostatné literatúry, aby tak dokázala svoju nadradenosť; 2) polemizoval proti jej honbe za faktmi, tvrdiac, že nikam nevedie; a 3) odmietal sociologizmus a psychologizmus, ktoré podľa neho nemali v literárnej vede miesto (Zima 1992, 34–38). Dôležitým bol najmä Wellekov referát na 2. zjazde Medzinárodnej asociácie porovnávacej literárnej vedy (AILC/ILCA) v Chapel Hill

na jar v roku 1958, ktorý nazval *The Crisis of Comparative Literature*. Kríza, ktorá figurovala v titule jeho príspevku, už západnú komparatistiku neopustila. Komparatistika sa opakovane usilovala definovať svoj predmet a metódu výskumu, nikdy však na spokojnosť väčšiny komunity. Pozitivistická paradigma nebola prijateľná, ale alternatíva sa odvtedy buď zdá byť v nedohľadne, alebo je nejakým spôsobom problematická.

Wellekova kritika francúzskej školy viedla k tomu, že v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa udomácnilo rozlíšenie medzi americkou a francúzskou komparatistickou školou, hoci Wellek sám nezamýšľal založiť nejakú novú školu a ani nenavrhoval nijaký nový program. Toto rozlíšenie je umelé a nevystihuje skutočnosť napríklad už len preto, že René Étiemble, jeden z vtedajších najvýznamnejších francúzskych komparatistov, bol svojimi názormi blízky Wellekovi.

Nielenže sa René Étiemble, tak ako René Wellek, dovolával toho, aby sa literatúra venovala špecificky literárnym otázkam a zohľadňovala estetický charakter literárnych diel, ale prihováral sa aj za historické a globálne poňatie svetovej literatúry. Vo svojich spisoch tiež opakovane polemizoval s eurocentrickým zúžením pojmu literatúry a zasadzoval sa za komparatistiku, ktorá by urobila svetovú literatúru ako literatúru celého sveta predmetom výskumu.

Ak komparatistika v šesťdesiatych rokoch odrážala spor medzi antropologicky a imanentne orientovanou teóriou literatúry, v sedemdesiatych rokoch sa vďaka iniciatíve bádateľov z tzv. malých (najčastejšie slovanských) krajín dostávala do popredia otázka akejsi inovovanej „vplyvológie", kritizujúcej mechanické porovnávanie motívov a tém, jednosmerné pôsobenie „viac" a „menej" rozvinutých literatúr. Prenikanie recepčnej estetiky prelomilo tematické hranice tradičnej komparatistiky: vnímanie literatúry ako „výzvy" či „provokácie" v prácach H. R. Jaußa vyzdvihlo teóriu tvorivého príjmu transformujúceho vonkajšie podnety z vnútorných dispozícií literárnej štruktúry. Spojenie historického a estetického poznania v recepčnom akte znamenalo porovnávacie štúdium literatúry prostredníctvom jeho čitateľských konkretizácií a zároveň dialogicky využilo vzťah medzi autorom, dielom a príjemcom. V neposlednom rade výskum literatúry prostredníctvom čitateľských konvencií viedol k pokusu o vypracovanie porovnávacej typológie prostriedkov umeleckého výrazu, ako aj k výskumu komplementarity literárneho faktu s hudobným, maliarskym či filmovým prejavom.

Osemdesiate a deväťdesiate roky 20. storočia znamenali pre komparatistiku ďalšiu zmenu. V súlade so stále narastajúcim záujmom o otázky kultúry sa v správe o činnosti Americkej asociácie porovnávacej literárnej vedy (ACLA) z roku 1993 s obavami konštatovalo, že komparatistika môže zapadnúť prachom akademickej histórie, ak sa neotvorí súčasným

trendom, ktoré sa označujú ako „cultural studies“, „cultural critique“ a „cultural theory“. Kladie dôraz na to, aby sa všade v komparatistike brali do úvahy ideologické, kultúrne a inštitucionálne súvislosti, v ktorých sa vytvárajú významy. Všetky komparatistické štúdie sa preto majú zamerať na historické a kultúrne špecifiká (Hogan 1997). Americká komparatistika túto výzvu prijala a dá sa povedať, že v súčasnosti literárnu komparatistiku pohltili kultúrne štúdie.

Významnou udalosťou v dejinách komparatistiky bola séria kontroverzných prednášok Gayatri Spivakovej, ktoré predniesla na Kalifornskej univerzite v Irvine v máji 2000 a ktoré v roku 2003 vyšli v The Wellek Library of Lectures of Critical Theory pod názvom *Death of a Discipline*. Spivakovej, ktorá je známa ako anglická prekladateľka Derridovej *Gramatológie* a ktorá stála pri zrode tzv. *subaltern studies,* či dokonca aj postkoloniálnych štúdií, však nejde o smrť disciplíny ako takej, ale o smrť disciplíny, ako ju poznáme, pričom volá po novej literárnej komparatistike. Snaží sa o vytvorenie komparatistiky, ktorá by prekonala národné hranice, ako aj eurocentrizmus, ktorý stál pri jej zrode; snaží sa o vytvorenie komparatistiky, ktorá by bola oslobodená od politizácie, ktorou disciplína v 2. polovici 20. storočia trpela. Spivakovej poňatie implikuje komplikovaný charakter súčasných komparatistických výskumov, ktoré charakterizuje metodologická a odborová „mnohohlasnosť“. Porovnávacia literárna veda sa tu pretvára na transkultúrne štúdie, ktoré nie sú definované objektom a metódami skúmania, ale skôr „komparovaním“ ako istým typom intelektuálnej reflexie, ktorá komunikačne prepája jednotlivé oblasti bádania. Komparatistika sa tak stáva celkovým, samostatne modelovaným pohľadom na svet, špecifickou diasofiou, ktorá sa pohybuje na horizonte polymorfných a vzájomne nesúvislých lokusov literatúry a kultúry. Základy tohto procesu, ktorý smeruje k difúznemu, hybridnému, synkretickému a medziodborovému kríženiu poetík, spočívajú podľa postmoderného filozofa Petra Sloterdijka v hermeneutickom východisku Goetheho chápania pojmu svetová literatúra: „Hovoriť o svetovej literatúre v súčasnosti znamená rozvíjať základy kritickej teórie sveta ako poézia a prísľub.“ (Sloterdijk 1988, 92) Krajným vyústením tejto línie je názor, že komparatistiku treba vedome rozvíjať ako metateóriu rezignujúcu na parciálnosť empírie a pohybujúcu sa na hrane interdisciplinarity a styku špecifických diskurzov. Práve metateoretický štatút umožňuje, aby sa komparatistika stala reinterpretáciou súčasného labyrintu literárnej vedy a komunikačne sprostredkovala vzťahy medzi jej detailnými segmentmi, často fungujúcimi nezávisle od seba (Kasperski 2010, 27).

Svetová literatúra

Pojem svetová literatúra je úzko spätý s literárnou komparatistikou. Ako prvý ho použil významný nemecký básnik a prekladateľ 18. storočia Christoph Martin Wieland. Pojem svetová literatúra sa však stal známym až vďaka J. W. Goethemu, ktorý ho použil v roku 1827. Tento pojem (*Weltliteratur*) je u Goetheho spätý s ďalšími podobnými pojmami, ktoré označujú nadnárodné predstavy: „Weltkommunikation", „Weltfrömmigkeit", „Weltbildung", ako aj starší pojem svetoobčan – „Weltbürger". Pôvod tejto predstavy možno nájsť v Goetheho záujme o noviny a časopisy, ktoré prinášali správy o iných krajinách. „Ako si tieto časopisy," tvrdil Goethe, „postupne získavajú väčšie publikum, účinne prispejú k očakávanej všeobecnej svetovej literatúre" (cit. podľa Corbineau-Hoffmann 2004, 20). Pre Goetheho bola svetová literatúra forma literárnej komunikácie medzi žijúcimi, ale aj mŕtvymi autormi rozličných národov, t. j. určitý druh duchovnej výmeny s cieľom spoločenského pôsobenia. Svetová literatúra sa podľa Goetheho nevzťahuje na niečo klasické či kánonické, práve naopak, vzťahuje sa na súčasné, aktuálne, moderné. Treba ju teda chápať procesuálne. Nedá sa presne určiť, ktoré diela do nej patria, lebo ako sa permanentne mení aktuálnosť, mení sa aj svetová literatúra. Pojem literatúra je u Goetheho veľmi široký. Znamená všetko napísané (*Schrifttum*), bez ohľadu na to, či to má nejaké literárne kvality alebo nie. Svojou procesuálnosťou je veľmi blízky poňatiu svetovej literatúry slovenského teoretika Dionýza Ďurišina.

Na začiatku 20. storočia sa k svetovej literatúre vyjadril estetik B. Croce, ktorý o nej hovoril axiologicky ako o špecifickej vrstve slovesnosti a tiež zdôrazňoval jej hermeneutické chápanie: svetovosť nie je fixnou kvalitou literárnych diel, ale vzniká ako výsledok nového spôsobu čítania, historickej interpretácie poézie, nadväzujúcej na Herderovu filozofiu ľudských dejín. Croce odvolávajúci sa na monografické štúdie E. Meriena-Genasta *Voltaire und die Entwicklung der Idee der Weltliteratur* oživuje tri odlišné poňatia pojmu svetová literatúra: kozmopolitické (národná literatúra zjednocujúceho charakteru, ktorá prekračuje svoje hranice ako istý komunikačný „univerzálny jazyk"), kánonické (normatívne chápanie literárneho celku ako istého súboru diel, ktorým sa priznáva všeobecná platnosť bez ohľadu na historickú determináciu) a organické (prirodzené koncipovanie svetovej literatúry ako univerzálnej, utváranej ako totalita básnickej tvorby ľudského rodu). Podľa Croceho iba posledné určenie vystihuje kvalitu a podstatu svetovej literatúry, pretože predpokladá existenciu všeobecného kultúrneho „vkusu", čo plne umožňuje pochopiť a prežiť diela najrôznejších národov a zároveň poskytnúť podmienky pre vznik nových textov.

V priebehu 20. storočia sa pojem svetovej literatúry stáva predmetom teoretických reflexií, ktoré možno typologicky vymedziť v ontologickom a epistemologickom význame. V prvom význame je svetová literatúra historicky sa vyvíjajúcou formou existencie literárnych diel a ich relácií. Základom tejto koncepcie sa stáva morfologické poňatie svetovej literatúry ako súhrnu tvarov a štruktúr nadmiestneho a nadčasového významu. Svetová literatúra tu označuje pevne neohraničenú množinu umeleckých výtvorov, ktorá sa reálnou entitou zahŕňajúcou literatúry celého sveta stáva už od staroveku, od vzniku univerzalistických ideí, a to napriek tomu, že takto chápaná svetová literatúra nemá ešte novodobý globálny charakter. V druhom význame má svetová literatúra podobu skôr bádateľskej perspektívy a vystupuje ako špecifický aspekt pohľadu na literárnu komunikáciu, v ktorej sú nachádzané isté idey. Filozoficky tak predstavuje hodnotový ekvivalent všeobecných ideí univerzalizmu a zároveň aj vrcholnú formu bytia literárnych vzťahov. V obsahu svetovej literatúry je tak prítomný výrazne antropologický podtext: dejiny svetovej literatúry sú dejinami hľadania zmyslu ľudskej histórie. Toto typologické rozlíšenie svetovej literatúry odráža jej vnútornú štruktúrovanosť a prirodzenú heterogénnosť, vyjadrenú dvoma významovými rovinami: svetová literatúra ako pojem a koncepcia. Zatiaľ čo pojem existuje ako všeobecne uznávaná a verbálne vyjadrená predstava javu, koncepcia je intencionálny, pragmatický konštrukt, teda súbor zásad modelujúci štruktúru svetovej literatúry napr. v materiálnej podobe knižnej publikácie. Pojem v sebe koncentruje „filozofiu javu“, koncepcia zase jeho technológiu.

Zaujímavý pokus teoreticky uchopiť svetovú literatúru urobila talianska bádateľka Franca Sinopoli, ktorá svoju systematiku rozdelenú do šiestich predstáv svetovej literatúry viaže na použitie konkrétnej metódy a identifikácie istého myšlienkového základu: 1. svetová literatúra ako kánon západnej literárnej kultúry; 2. svetová literatúra ako dialóg a stret kánonu európskych literatúr a kánonu tzv. postkoloniálnych literatúr; 3. predstava svetovej literatúry ako dekonštruovaného kánonu západoeurópskej literárnej kultúry; 4. svetová literatúra ako preklad a recepcia všeobecných literárnych hodnôt smerovaných do národnej literatúry – rozumie sa tým recepčná teória a translatologické výskumy; 5. svetová literatúra ako postmoderná literatúra všeobecnej intertextuálnej siete a 6. svetová literatúra ako výraz vývojových centrizmov svetových literárnych kultúr založených na hermeneutických predpokladoch a na intertextuálnom dialógu poetík v zmysle „rozhovoru“ rozličných literárnych spoločenstiev.

Pojem svetová literatúra bol v posledných rokoch oživený v americkej komparatistike vďaka knihe Davida Damroscha *What is World Literature?* (2003). Damrosch nehovorí o svetovej literatúre ako o kánone, ale ako

o cirkulácii a recepcii literárnych diel. Tvrdí, že diela získavajú štatút svetovej literatúry prekladom. Svetovú literatúru Damrosch vidí vlastne ako spôsob čítania:

> Svetová literatúra vstupuje plne do hry, keď v našej mysli začne súčasne rezonovať niekoľko cudzích diel. Toto je ďalším riešením pretrvávajúcej paniky komparatistu: svetová literatúra nie je obrovský korpus materiálu, ktorý sa musí nejako zvládnuť, čo je nemožné; je spôsobom čítania, ktorý možno zažiť s rovnakým efektom *intenzívne* s niekoľkými dielami ako *extenzívne* s veľkým počtom diel. (Damrosch 2003, 298–299)

Damrosch vychádza z americkej tradície *close reading*. V opozícii k nej stojí prístup Franca Morettiho (2000), talianskeho literárneho vedca pôsobiaceho na Stanforde, ktorý navrhuje *distant reading*, t. j. neusilovať sa porozumieť literatúre podrobným štúdiom jednotlivých textov, ale agregovaním a analyzovaním „veľkých dát", odhaľujúcich štruktúry literárnych javov.

Slovenská komparatistická škola (Dionýz Ďurišin)

Slovenská komparatistická škola sa začala konštituovať v štyridsiatych rokoch 20. storočia. Za jej zakladateľov možno považovať Karola Rosenbauma, Milana Pišúta a najmä Mikuláša Bakoša. Mikuláš Bakoš zobral za základ svojho uvažovania v oblasti literárnej komparatistiky projekt historickej poetiky ruského komparatistu Alexandra Veselovského, ktorá sa dožadovala „vysvetlenia podstaty poézie z jej dejín". Historická poetika je protikladom tradičnej normatívnej poetiky, ktorá vyplýva z dôsledného historizmu výskumu literatúry. Literatúru možno podľa neho lepšie chápať prostredníctvom dejín než prostredníctvom estetiky. Mikuláš Bakoš obohatil Veselovského úvahy o slohovo-druhový zreteľ vo vývine literatúry. Na Mikuláša Bakoša nadviazal Dionýz Ďurišin, ktorý je nepochybne najväčšou postavou slovenskej komparatistiky druhej polovice 20. storočia.

Podobne ako Bakoš aj Ďurišin čerpal z ruskej komparatistiky a českej medzivojnovej slavistiky, najmä z komparatistických reflexií štrukturalisticky orientovaného Franka Wollmana, ktorý pod pojmom svetová literatúra rozumel morfologické porovnávanie modelov a syntaxe literárnych diel. Okrem Wollmana veľkou inšpiráciou pre Ďurišina boli úvahy Viktora Žirmunského. Žirmunskij rozlišoval dva druhy literárnych podobností: genetické vzťahy a typologické súvislosti, ktoré sú nezávislé od vplyvov a kontaktov. Dionýz Ďurišin ďalej systematizoval Žirmunského rozdelenie. Do oblasti genetických vzťahov zahrnoval alúziu, výpožičku,

adaptáciu, ponášku a pod., pričom kontakty môžu byť interné alebo externé; v oblasti typologických súvislostí rozlišoval spoločensko-typologické súvislosti, literárno-typologické súvislosti, psychologicko-typologické súvislosti. Geneticko-kontaktové vzťahy a typologické súvislosti Ďurišin chápal ako formy medziliterárneho procesu.

Metodologicky vychádzal Ďurišin z historickej poetiky, ktorá môže objasniť kontinuitu literárneho vývinu v jeho historickej perspektíve. Spojil ju so synchrónnou analýzou, ktorá spočíva v klasifikácii smerov a štýlov. Synchrónny aspekt tvorí východisko pre historickú periodizáciu vývinu svetovej literatúry.

V druhej polovici osemdesiatych rokov Ďurišin prehodnotil svoju predstavu o literárnej komparatistike a postupne pracoval na teórii medziliterárnosti. Samozrejme, mnoho podstatných konceptov existovalo v jeho prácach už predtým. Jednoznačne sa začal sústreďovať na vývinové dejiny svetovej literatúry. Ďurišin sa tiež úplne odpútal od termínu komparatistika. Tradičná komparatistika sa mu začala javiť ako nedostačujúca v tom zmysle, že pojem porovnávania len komplikoval jej predmet a metódu. Okrem toho definitívne dospel k presvedčeniu, že samotné objavovanie genetických vzťahov, kontaktov a typologických súvislostí nie je dostatočne zmysluplným predmetom výskumu. Samotný pojem literárna komparatistika sa mu však zdal nedostačujúci už dávno predtým. Podľa Ďurišina

> [...] pojem komparatistika vystihuje podstatu skúmania medziliterárnych vzťahov a súvislostí iba vtedy, ak ho chápeme historicky. Z hľadiska súčasného literárnovedného povedomia je to teda pojem s relatívnou označovacou schopnosťou. Sme presvedčení, že ak by tu vzniklo vhodnejšie terminologické riešenie, nedochádzalo by nielenže k takému častému dualizmu pri vyčleňovaní komparatistiky z oblasti literárnej histórie, ale ani k absolutizácii základného lexikálneho významu slova ‚komparácia' (Ďurišin 1979, 139–140).

Existujú dva koncepty svetovej literatúry, ktoré sú globálne akceptované, ale ktoré sú zároveň pociťované ako nedostačujúce. Buď sa svetovou literatúrou chápu literatúry celého sveta, teda suma jednotlivých národných literatúr, literatúr v jednotlivých jazykoch sveta a pod., alebo sa ňou myslia veľké diela, ktoré prekročili hranice národa alebo jazykovej skupiny, v ktorej vznikli, a stali sa celosvetovým, univerzálnym dedičstvom ľudstva. V prvom prípade hovorí Ďurišin o aditívnej koncepcii svetovej literatúry, v druhom o hodnotovej, výberovej alebo kánonickej koncepcii svetovej literatúry. Ďurišin si bol dobre vedomý obmedzení týchto dvoch koncepcií na účely dejín svetovej literatúry. Aditívna koncepcia je len nezaujímavým zoradením jednotlivých literatúr vedľa seba. Kánonická koncepcia zasa vedie len k dejinám „veľkých generálov".

Ďurišinove riešenie tohto problému je originálne a systematické. Chápe svetovú literatúru ako dynamický systém s jednotlivými dielami, literatúrami atď. ako prvkami, ktoré sa medzi sebou nachádzajú v rôznych vzťahoch. Tieto vzťahy tvoria obsah termínu medziliterárnosť. Svetová literatúra je najvyššia jednotka, konečná kategória vývinového pohybu literatúry, t. j. o príslušnosti k tejto kategórii rozhoduje schopnosť literárnych javov vstupovať do vzťahov s ostatnými prvkami systému. Ďurišin sa usiloval predovšetkým o vymedzenie jednotlivých kategórií literárno-historického procesu. Rozlišoval medzi jednotkami národnoliterárneho a medziliterárneho procesu. Medzi jednotky národnoliterárneho procesu patrí literatúra a slovesnosť rodového spoločenského zriadenia, literatúra mestských štátov (polis), stredoveká národnostná literatúra, národná literatúra, novodobá národná literatúra. Jednotky medziliterárneho procesu tvoria: mnohonárodná literatúra, medziliterárne spoločenstvá, osobitné medziliterárne spoločenstvá, štandardné medziliterárne spoločenstvá, medziliterárne centrizmy a konečná kategória svetová literatúra.

Svetová literatúra v Ďurišinovom chápaní má svoj ideálny rozmer: jednak vzniká v procese interpretácie, jednak existuje v podobe vývojovej historickej štruktúry, ktorú možno predvídať v každom jave literárneho procesu. Ďurišinova semiotická premena historickej štruktúry v rovine komunikácie na kód, jej konštituovanie recepčným subjektom znamená originálne rozvíjanie česko-slovenského štrukturalizmu šesťdesiatych rokov, ktoré môžeme klásť do metodického kontextu vymedzeného textami Jurija Michajloviča Lotmana, Umberta Eca, Algirdasa Juliena Greimasa či Claudea Bremonda.

Výskum vplyvu a recepcie

Výskum vplyvu a recepcie tvorí dôležitú súčasť komparatistiky. Ide o dve odlišné metódy.

Výskum vplyvu sa zaoberá nachádzaním genetických vzťahov medzi dielami, vplyvom jedného autora alebo diela na iného autora alebo dielo. V slovenskej komparatistike sa vďaka Ďurišinovi prestalo používať slovo vplyv. Dá sa povedať, že bolo zdiskreditované. V západnej komparatistike sa však naďalej používa. Ďurišin ho chápal ako neželateľné rezíduum pozitivistickej „vplyvológie". Podľa Ďurišinovej argumentácie totiž slovo vplyv dostatočne nevystihuje jav, ktorý sa snaží opísať, lebo stavia príjemcu do prílišnej závislosti od vysielateľa a nevyjadruje jeho tvorivý vzťah k preberanému javu. Ďurišin preto navrhol termín recepcia-kreácia, ktorý sa mu zdal oveľa adekvátnejší (1992, 95).

Na rozdiel od výskumu tzv. vplyvu, výskum recepcie, ktorý je inšpirovaný recepčnou estetikou Hansa Roberta Jaußa, má čo do činenia s ko-

lektívnymi javmi, t. j. s prijímaním textu skupinami čitateľov alebo literárnych kritikov. Ide teda o klasifikovanie a vyhodnotenie rôznych reakcií kritikov a čitateľov na jeden text alebo celé dielo nejakého autora. Samozrejme, môžu sa vyskytnúť hraničné prípady, ktoré sa zaoberajú „vplyvom" autora alebo skupiny autorov na inojazyčných autorov, napr. vplyv francúzskych surrealistov a talianskych futuristov na Viedenskú skupinu (Artmann, Rühm, Wiener a ďalší) (Zima 1992, 166). V takýchto prípadoch sa dá hovoriť o vplyve, ale aj o recepcii. Veľa závisí od toho, aký je zámer komparatistu, t. j. či sa snaží preskúmať len avantgardné metódy, ktoré členovia Viedenskej skupiny prebrali od surrealistov a futuristov, alebo či mu ide o preskúmanie kvantity recepcie.

Napriek tomu, že výskum vplyvu sa zameriava na komunikáciu medzi spisovateľmi a literárnymi textami a výskum recepcie reakciami čitateľov a kritiky, treba mať na pamäti ich vzájomný vzťah. Osobitnú a významnú formu medziliterárnej recepcie predstavuje preklad.

Periodizácia literatúry

Literárne texty vznikli v určitom historickom kontexte. Zo súčasného pohľadu na literatúru sa nedajú chápať nezávisle od pojmov ako romantizmus, realizmus atď. Epocha, perióda alebo obdobie sú pojmy, ktoré sa snažia nejako rozdeliť historické kontinuum. Periodizácia je teda pokus o zoradenie rôznych historických objektov. Pojem obdobie či perióda označuje časový úsek, ktorý má začiatok a koniec. Zároveň sa vzťahuje na to, čo mu predchádzalo a čo ho nasleduje. Od obdobia sa vyžaduje, aby ohraničilo časový úsek a nejako ho charakterizovalo.

Formalistická téza o literárnej revolúcii, t. j. že nový text revoltuje voči tradičnej, etablovanej estetickej forme minulej alebo končiacej sa epochy, sa dá využiť, keď berieme do úvahy vývinové súvislosti literatúry, hovorí však málo o problémoch, ktoré so sebou nesie periodizácia ako opis a vysvetlenie týchto súvislostí. Označenia ako klasicizmus, romantizmus, realizmus sa, žiaľ, ešte aj dnes zamieňajú za skutočné objekty. V skutočnosti sú však len možnými konštrukciami objektu, ktorých charakter závisí od kritérií relevantnosti, od klasifikácií a naratívnych štruktúr sociolektu a diskurzu, v ktorých vznikli (Zima 1992, 239). Periodizácia jednotlivých národných literatúr je teda značne problematická. V oblasti literárnej komparatistiky problémy ešte narastajú. Problematickosť periodizácie sa prejavuje najmä v tom, že literárna veda sa pri periodizácii snaží používať literárne kategórie a nevytvárať literárnu históriu na základe mimoliterárnych momentov, všeobecnospoločenského alebo kultúrnospoločenského charakteru. V rôznych krajinách jednotlivé obdobia môžu tiež nastať s časovým posunom alebo môžu mať trochu odlišný charakter.

Literárne druhy a žánre

Rovnako problematický ako periodizácia je aj pojem druhov a žánrov. Druhy a žánre nie sú prirodzenými objektmi. Sú len klasifikáciou textov v našich hlavách. Rozdelenie textov na druhy a žánre je obdobou snahy o klasifikovanie v prírodných vedách, napr. v biológii či matematike. Niet sa tomu ani veľmi čo diviť, keď si uvedomíme, že otcom genológie je už spomínaný Ferdinand Brunetière, ktorý sa v základnej štúdii genológie *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature* (1890) usiluje preniesť biologický vývin druhov na literárne druhy a žánre.

Literárne druhy a žánre sú otvorené systémy, ktoré môžu byť určované na základe formálnych, štrukturálnych a obsahových kritérií. Čisté žánre sa vyskytujú len zriedka. Tiež sa menia v čase a existujú aj zmiešané formy (napr. lyrická dráma). Druhy a žánre sú teda skôr rámcovým konceptom, podľa ktorého vykazujú určité texty podobnosti; sú abstrakciou, na ktorú sa texty vzťahujú, aby sa v nich dali rozpoznať typologické podobnosti. Priradenie textu k určitému druhu a žánru je nakoniec aj vecou interpretácie. Zároveň však zaradenie textu k určitému druhu a žánru pomáha interpretácii diela. Moderná genológia smeruje výskum slovesných tvarov od tradičného poňatia žánru v zmysle hierarchicky usporiadanej štruktúry, chápanej buď ako istý model, alebo reálne existujúca entita, k širším antropologickým a komunikačno-semiotickým súvislostiam: žáner sa tu považuje za kľúčový nástroj v procese medzi autorom a čitateľom, ktorý generuje estetickú hodnotu textu.

Problematika literárnych druhov a žánrov má napriek všetkým ťažkostiam určité výhody pre komparatistiku, a to najmä pre porovnávacie literárne dejiny. Genológia totiž nerozdeľuje literatúru primárne z časového a priestorového hľadiska, ale na základe literárnych kritérií. Písanie dejín jedného žánru alebo druhu tak bez problémov umožňuje zohľadniť viaceré literatúry. Okrem toho pre komparatistiku je zaujímavá aj otázka, či určité témy majú nejakú spojitosť s určitými druhmi textov.

Tematológia

Tematológia (alebo dejiny látok a motívov) je odvetvím literárnej komparatistiky, ktoré má v dejinách odboru neblahú minulosť. Pri hľadaní zdrojov a paralel diela sa pre pozitivistov vynorila otázka látky. Tak vznikli dejiny látok (*Stoffgeschichte*), ktoré na začiatku len vymenúvali jednotlivé látky, opísali ich a porovnali. Neskôr sa venovali ich premenám a spracovaniam v rôznych národoch v ich literárnohistorickom vývine. Dejiny látok a motívov sú do veľkej miery nemeckou disciplínou, ktorá vznikla na pôde v 19. storočí obľúbeného národopisu (*Volkskunde*). Skú-

manie ľudovej literatúry tvorilo jeho hlavnú náplň. Na konci 19. storočia sa literárna komparatistika vydala pozitivistickým smerom do takej miery, že na prelome storočí bola vystavená tvrdým útokom zo strany duchovedy, pod vplyvom ktorej sa komparatívne skúmanie látok rozšírilo na skúmanie tém a z neho na skúmanie motívov. Rozdiely medzi látkou, motívom a témou sú však plynulé a aj v kompendiách sú ich vymedzenia niekedy nejasné a protirečivé.

Benedetto Croce či nemecká duchoveda a anglosaská nová kritika boli jednotní v názore, že látka je len surový materiál literatúry, ktorý získava význam až po literárnom spracovaní. Po 2. svetovej vojne okľukou cez výskum topoi a znovuoživeným záujmom o otázky tradície, recepcie a konvencie sa postavenie tematológie trochu zlepšilo. Raymond Trousson vo Francúzsku, Elisabeth Frenzel v Nemecku a Henry Levin v Spojených štátoch sa začali nanovo zaoberať problémom dejín látok a motívov. V súčasnosti tematológia nie je len zberateľstvom látok a motívov, nejaká inventarizácia obsahov diel; v rámci kultúrnych štúdií si získala ďalšiu legitímnosť (Werner Sollors, Steven Tötösy de Zepetnek).

Komparatistická imagológia

Komparatistická imagológia ako disciplína porovnávacej literárnej vedy skúma prostredníctvom obrazov cudzieho (*heteroimages*) a sebaobrazov (*autoimages*) obraz inej krajiny v literárnych dielach. Tento obraz vzniká v interkultúrnej komunikácii vo forme stereotypov, klišé alebo predsudkov. V centre záujmu imagológie je okrem otázky vzniku týchto stereotypov, ktoré o sebe navzájom vytvárajú rôzne etnické a sociálne skupiny, aj otázka ich funkcie a to, ako ovplyvňujú spolužitie národov a národností.

Pojem „komparatistická imagológia" vniesol do (nemeckej) literárnej vedy v roku 1966 Hugo Dyserinck. Programovou sa stala jeho štúdia *Zum Problem der ‚images' und ‚mirages' und ihrer Untersuchung im Rahmen der vergleichenden Literaturwissenschaft*. Dyserinck si vypožičal termín „imagológia" od francúzskeho etnológa Olivera Brachfelda a doplnil ho o predikát „komparatistická". Základnou premisou tejto koncepcie je názor kognitívnej teórie a radikálneho konštruktivizmu, že ľudia vytvárajú svoju realitu spoločensky a kultúrne, t. j. kolektívne. Dyserinck poukazuje na to, že národy nie sú ničím iným než myšlienkovými konštruktmi uskutočnenými v priestore dejín. Ideologicko-kritické zameranie komparatistickej imagológie a dôraz na politický vplyv obrazov sú jej dôležitými aspektmi.

Imagológia sa v komparatistickom výskume literatúry etablovala už koncom 19. storočia po založení katedier komparatistiky na francúzskych univerzitách. V nasledujúcich desaťročiach zaujala v rámci komparatistiky významné postavenie, a to najmä vo Francúzsku, kde sa vyznačovala

nadvládou pozitivisticko-deterministických a kauzálno-mechanických metód. Táto etapa imagologického skúmania literatúry trvala do začiatku druhej polovice 20. storočia.

Diskusia medzi francúzskou komparatistickou školou a Reném Wellekom, ktorý ju kritizoval, bazírujúc na imanentnej interpretácii literárnych textov, spôsobila metodologickú krízu imagológie. Dyserinck sformuloval teóriu komparatistickej imagológie, pričom sa opieral o názory francúzskej komparatistiky a polemizoval s Wellekom. Poukázal na to, že vo svetovej literatúre existuje dostatok prípadov, v ktorých je obraz tak úzko spätý s dielom, že toto sa nedá dostatočne chápať a interpretovať bez toho, aby sa nezobral do úvahy práve obraz.

Dyserinck argumentuje, že obrazy majú mienkotvornú funkciu. Kritizuje tzv. *Völkerpsychologie*, ktorá vychádza z viery v existenciu presne definovateľných národov a k nim patriacemu „duchu národa" (*Volksgeist*). Dyserinck popiera existenciu podstatných rozdielov v myslení, cítení a duchovnej tvorbe jednotlivých „národov". Úlohou imagológie je podľa neho prostredníctvom analýzy obrazov a imagotypných štruktúr odideologizovať ľudské myslenie, aby sa do budúcnosti zabránilo zlu, ktoré vzniklo z viery v národnopsychologicky podmienené rozdiely medzi národmi.

Vo Francúzsku na Nouvelle Sorbonne Daniel-Henri Pageaux pokračoval v rozvíjaní francúzskeho uvažovania o imagológii, pričom čerpal najmä z antropológie Léviho-Straussa. Pageaux sa snaží o prekročenie literárneho diskurzu smerom k „socializácii obrazu". Syntéza medzi vnímaním vlastného a cudzieho v literárnych textoch musí podľa neho byť vždy konfrontovaná s kritickým vedomím kultúrnej praxe. Vtedy táto inter- a transdisciplinárna metodológia prispeje k vytvoreniu kozmopolitného myslenia. Práve toto má byť základný aspekt imagológie, ktorý zahrnuje aj etickú a morálnu perspektívu.

Literárna komparatistika, ostatné druhy umenia a veda

Hoci sa Jean-François Sobry, Jean-Jacques Ampère či Max Koch už v zárodkoch literárnej komparatistiky vyjadrili za vzájomné porovnávanie umení, Paul Van Tieghem sa na vec pozeral s pochybami a jeho autorita spôsobila, že toto smerovanie komparatistiky upadlo do nemilosti. Veľkú zásluhu na jeho znovuoživení mali Calvin S. Brown, Northrop Frye či Ulrich Weisstein.

Keď sa hovorí o látke, téme a motíve, nedá sa nevšimnúť si, že ostatné druhy umenia používajú rovnakú terminológiu. Témy a motívy existujú vo výtvarnom, umení ako aj v hudbe. Nie je nezvyčajné, že témy literárnych diel sa často zhodujú s témami výtvarných diel. Literárne látky sú

tiež často hudobne spracované, napr. v opere. Okrem toho v literatúre možno nájsť rôzne alúzie na výtvarné diela. Existujú aj rôzne zmiešané formy ako napr. grafické básne, opera, rozhlasová hra, komiks atď. Dajú sa tiež pozorovať štylistické zhody, napr. diela náležiace rôznym umeniam patria do tej istej epochy, a tak existujú medzi nimi nejaké tematické a formálne podobnosti. Vzťahy medzi literatúrou, hudbou a umením sú teda spletité. Hoci je spriaznenosť umení historicky legitímna, je problematická. Otvorenou je otázka, na akej metodologickej báze má porovnávanie umení stavať. Medzi literatúrou, výtvarným umením a hudbou existujú rozdiely, lebo používajú rôzne vyjadrovacie a umelecké prostriedky. Výskum vzájomných vzťahov najrôznejších druhov umeleckého výrazu sa v súčasnosti považuje za samostatnú oblasť modernej porovnávacej literárnej vedy, analyzujúcej rozmanité spôsoby transpozície rýdzo literárneho materiálu vo vizuálnej alebo audiovizuálnej typovej textovej stratégii, spájajúcej verbálny a obrazový kód (Ulrich Weisstein). Porovnávacia literárna veda sa tu zbližuje s intertextuálnosťou chápanou v súlade s francúzskou teoretičkou Juliou Kristevou v širšom zmysle: ako transpozície jedného znakového systému do systému odlišného. Medzidruhová komparácia tak explicitne potvrdzuje postmodernú tézu, že literatúra už nie je mimézis, umením slova alebo výrazu, ale permanentným stretom písma a slova v texte ako polysémantickej reality konštituovanej čítaním.

V dnešnej dobe sa stalo samozrejmým aj skúmanie spojenia literatúry s vedou. Tento prístup k literatúre vychádza z predpokladu, že vplyvy, ktoré pôsobia na literárne dielo, nemusia byť len čisto literárnej povahy, ale môžu pochádzať aj z iných oblastí kultúry, napr. aj z vedy. Ide teda, podobne ako v prípade imagológie, o zahrnutie mimoliterárnych oblastí do štúdia literatúry. Literatúra a veda sú zviazané už len samotným faktom, že obe používajú ako vyjadrovací prostriedok prirodzený jazyk. Vedecké texty však majú iný zámer ako literárne, nesnažia sa o nijakú poetickú výpoveď. Pojem diskurzu, hoci, pravdaže, nie striktne vo foucaultovskom zmysle, resp. skôr určité styčné body medzi ním a tým, ako ho chápe jazykovedná diskurzná analýza, sa javí byť dobrým spojivom medzi literárnym dielom a vedou. Vedecké texty sa riadia určitými pravidlami. Tieto pravidlá sa odvodzujú od oblastí poznania, ktorým je diskurz priradený, napr. filozofia, medicína, právo atď. Diskurz je teda inštitucionalizovaná forma výpovede, v ktorej to, o čom sa hovorí v texte (*enoncé*), a to, ako sa to hovorí (*énonciation*), je určitým spôsobom vzájomne spojené. Literatúra na druhej strane nie je diskurzom v tomto zmysle, nie je viazaná na pravidlá a inštitúcie. Avšak, keďže je otvoreným polysystémom, môže asimilovať rôzne diskurzy (Corbineau-Hoffmann 2004, 230).

Komparatívna poetika

Komparatívna poetika je zanedbávanou súčasťou komparatistiky. Literárna komparatistika sa chápe ako literárna veda. Literárna veda sa tradične delí na literárnu teóriu, literárnu históriu a literárnu kritiku. Zatiaľ čo literárna história do veľkej miery dominuje literárnej komparatistike, hlasy po porovnávacej literárnej teórii alebo poetike stále existovali. Najprepracovanejší pokus o teoretický základ komparatívnej poetiky predstavil Earl Miner. Svoj projekt komparatívnej poetiky koncipoval ako interkultúrnu teóriu literatúry. Podľa Minera zahrnuje komparatistika očividne viac než len porovnávanie dvoch veľkých básnikov alebo štúdium literatúry jedného národa príslušníkom iného, alebo zachytávanie faktov o nejakom kultúrnom okruhu v nejakom historickom momente. Miner sa pozerá na teóriu literatúry z interkultúrneho hľadiska a argumentuje, že v jednotlivých kultúrach vznikajú „pôvodné" alebo „zakladajúce" poetiky s explicitnými poetikami, keď kritici definujú povahu a podmienky literatúry prostredníctvom drámy, lyriky a epiky. Podľa Minera tieto definície a inferencie vytvárajú užitočný základ komparatívnej poetiky, ktorej rozvíjanie by mohlo byť riešením krízy komparatistiky.

Miner sám priznáva, že ho inšpiroval James Liu, ktorý vyjadril myšlienku porovnávacej literárnej teórie veľmi výstižne a tým zhrnul hlavný zámer podobných snáh nielen v Číne, ale aj v Indii a arabských krajinách, v ktorých, napriek tomu, že si to na Západe väčšinou neuvedomujeme, existujú stáročné tradície myslenia o literatúre, ak nie priam literárnej vedy nezávislej od západnej literárnej vedy. Podľa Jamesa Liua komparatívne štúdium historicky nesúvisiacich kritických tradícií, ako napr. čínskej a západnej, je oveľa plodnejšie, ak sa uskutoční skôr na teoretickej než na praktickej úrovni. Porovnania toho, čo si spisovatelia a kritici náležiaci rôznym kultúrnym tradíciám mysleli o literatúre, môžu ukázať, ktoré kritické koncepty sú univerzálne, ktoré sú obmedzené na určité kultúrne tradície a ktoré sú jedinečné pre nejakú kultúrnu tradíciu. Komparatívne štúdium teórií literatúry tak môže viesť k lepšiemu pochopeniu všetkej literatúry (Miner 1990, 5–6).

LITERATÚRA

Bassnett, Susan. 1993. *Comparative Literature:* A Critical Introduction. Oxford UK – Cambridge: Blackwell.

Corbineau-Hoffmann, Angelika. 2004. *Einführung in die Komparatistik*. Berlin: Erich Schmidt.

Croce, Benedetto. 1997. „La „letteratura comparata"." In *Manuale storico di letteratura comparata*, eds. Armando Gnisci – Franca Sinopoli, 73–78. Roma: Meltemi.

Damrosch, David. 2003. *What Is World Literature?* Princeton – Oxford: Princeton University Press.
Ďurišin, Dionýz. 1975. *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
Ďurišin, Dionýz. 1979. *Dejiny slovenskej literárnej komparatistiky*. Bratislava: Veda.
Ďurišin, Dionýz. 1992. *Čo je svetová literatura?* Bratislava: Obzor.
Dyserinck, Hugo. 1966. „Zum Problem der ‹images› und ‹mirages› und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft.“ *Arcadia* 1 (1): 107–120.
Gáfrik, Róbert. 2012. *Od významu k emóciám: Úvaha o prínose sanskritskej literárnej teórie do diskurzu západnej literárnej vedy.* Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
Guillén, Claudio. 1985. *Entre lo uno y lo diversio: Introdución a la literatura comparada.* Barcelona: Editorial Crítica.
Guyard, Marius-François. 1951. *La littérature comparée*. Paris: Presses Universitaires de France.
Hogan, Patrick Colm. 1997. “Literary Universals.“ *Poetics Today* 8 (2): 223–249.
Chakravorty Spivak, Gayatri. 2003. *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press.
Janaszek-Ivaničková, Halina. 1997. *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej.* Warszawa: Instytut Kultury.
Janaszek-Ivaničková, Halina. 1989. *O współczesnej komparatystyce literackiej.* Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
Kasperski, Edward. 2010. *Kategorie komparatystyki*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
Konstantinović, Zoran. 1988. *Vergleichende Literaturwissenschaft: Bestandsaufnahme und Ausblicke.* Bern – Frankfurt/M. – New York – Paris: Peter Lang Verlag.
Koprda, Pavol. 2009. *Medziliterárny proces VI: Teórie medziliterárnosti 20. storočia I*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.
Koprda, Pavol a kol. 2010. *Medziliterárny proces VII: Teórie medziliterárnosti 20. storočia II*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.
Kučera, Petr. 2014. „Problémy interkulturně orientované literární komparatistiky“. In *Z dějin literární vědy: metody a přístupy*, eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka, 9–33. Brno: Literárněvědná společnost při AV ČR – Tribun.
Merian-Genast, Ernst. 1927. „Voltaire und die Entwicklung der Idee der Weltliteratur.“ *Romanische Forschungen* 15 (1): 1–226.
Miner, Earl R. 1990. *Comparative Poetics: An Intercultural Essay on Theories of Literature*. New Jersey: Princeton.
Moretti, Franco. 2000. “Conjectures on World Literature.“ *New Left Review* 1: 54–68.
Pospíšil, Ivo. 1998. „Literární věda na rozcestí.“ *HOST* 14 (2): 79–83.
Remak, Henry. 1971. “Comparative Literature, its Definition and Function.” In *Comparative Literature: Method and Perspective*, eds. Newton P. Stallknecht – Horst Frenz, 3–57. Carbondale: Southern Illinois University Press.
Sloterdijk, Peter. 1988. *Zur Welt kommen – zur Sprache kommen.* Frankfurt/M.: Suhrkamp.
Tieghem, Paul Van. 1946. *La Littérature comparée.* Paris: Collection Armand Collin.
Tötösy de Zepetnek, Steven. 1998. *Comparative Literature: Theory, Method, Application.* Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
Virk, Tomo. 2007. *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja: Kritični pregled.* Ljubljana: Založba ZRC – SAZU.
Weisstein, Ulrich. 1968. *Einführung in die vergleichende Literaturwissenschaft.* Stuttgart: Kohlhammer.
Wellek, René. 1959. “The Crisis of Comparative Literature.“ In *Proceedings of the Second*

International Congress of Comparative Literature, ed. Werner P. Friederich, 149–159. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
Wellek, René. 1968. „Názov, podstata a dejiny porovnávacej literatúry." *Slavica Slovaca* 3 (1): 121–141.
Wollman, Frank. 1959. „Srovnávací metoda v literární vědě." In *Z dejín československo-slovanských vzťahov. Slovanské štúdie II,* 9–27. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
Wollman, Slavomír. 1988. *Porovnávacia metóda v literárnej vede*. Bratislava: Tatran.
Wollman, Slavomír. 1989. *Česká škola literární komparatistiky*. Praha: Univerzita Karlova.
Zelenka, Miloš. 2002. *Literární věda a slavistika.* Praha: Academia.
Zelenka, Miloš. 2013. *Komparatistika v kulturních souvislostech*. České Budějovice: V. Johanus.
Zima, Peter V. 1992. *Komparatistik: Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*. Tübingen: Francke.